

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО МУЗИКОЗНАВСТВА

УДК 78.1

Віталій Карась (Дніпропетровськ)

КУЛЬТУРНІ ІНСТИТУТИ В СИСТЕМІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовано роль та місце культурних інститутів в житті сучасного суспільства. Діяльність культурних інститутів є важливим якісним показником стану розвитку соціокультурного простору. Динаміка і широкий спектр видів діяльності закладів культури обумовлює високий статус регіонів в межах культуротворчого процесу.

Ключові слова: *культура, культурні інститути, соціокультурний простір, культуротворчі процеси.*

Актуальність дослідження системи функціонування культурних інститутів в системі громадянського суспільства пов'язані з необхідністю оптимізації діяльності культурних інститутів в сучасному українському суспільстві. У вітчизняній культурології не достатньо спеціалізованих праць, присвячених культурно-інституціональному фактору формування громадянського суспільства.

Ці питання стали розглядатися культурологією. Особливо слід відзначити таких вітчизняних та зарубіжних науковців: В. Анікіна, Ю. Габермаса, М. Кагана, А. Карась, А. Колодія, З. Странського, Б. Малиновського.

Успіх творення громадянського суспільства в Україні неможливий без духовності суспільства та її високої культури. Толерантність, гуманність, розуміння найвищої цінності людини та людського життя, поважливе ставлення до людей інших держав, інших рас та націй водночас із самоповагою до себе та своєї національної приналежності – головні чинники формування особистості. Відсутність необхідних духовних та культурних засад для успішного розвитку суспільства проявляється як на загальносвітовому, так і на національному та регіональному рівнях. Спадкоємність у культурі, збереження створених, створення і поширення нових цінностей, їх функціонування – все це підтримується і регулюється за допомогою культурних інститутів.

Звернувшись до дослідження культури і культурного життя суспільства, неможливо обійти увагою таке явище, як соціальні інститути культури (або культурні інститути). Термін "культурний інститут" сьогодні все більш широко входить у науковий обіг. Він широко використовується в різних контекстах представниками соціальних і гуманітарних наук. Як правило, ним користуються для позначення різноманітних і численних культурних феноменів. Однак у вітчизняних і зарубіжних дослідників культури поки немає його єдиного трактування, як і не існує в даний момент розробленої цілісної концепції, що охоплює сутність, структуру і функції соціального інституту культури, або культурного інституту.

Поняття "інститут", "інституалізація" (від лат. *institutum* – встановлення, установа) традиційно використовуються в соціальних, політичних, юридичних науках. Інститут в контексті соціальних наук постає як компонент соціального життя суспільства, що існує у вигляді організацій, установ, об'єднань (наприклад, інститут церкви); в іншому, більш широкому сенсі поняття "інститут" трактується як комплекс стійких норм, принципів і правил у якій-небудь сфері соціального життя (інститут власності, інститут шлюбу тощо). Таким чином, соціальні науки пов'язують поняття "інститут" з організованими і системними соціальними утвореннями, що відрізняються стійкою структурою.

Витоки інституційного розуміння культури сходять до праць відомого американського соціального антрополога, культуролога Б.Малиновського [14, 112]. Він вказує на складові частини культури, що мають значну ступінь сталості, універсальність і незалежність, так звані інститути. Кожен інститут вибудовується навколо тієї чи іншої фундаментальної потреби, перманентно об'єднує групу людей на основі якоїсь спільної задачі і має свою особливу доктрину і особливу техніку.

Інституціональний підхід знайшов подальший розвиток і в сучасних вітчизняних культурологічних дослідженнях. Нині вітчизняна культурологія трактує поняття "культурний інститут" у двох сенсах – безпосередньому і розширювальному.

Культурний інститут в прямому сенсі найчастіше співвідноситься з різними організаціями і установами, безпосередньо, здійснюють функції збереження, трансляції, розвитку, вивчення культури та культурно значущих явищ. До таких, наприклад, відносяться бібліотеки, музеї, театри, філармонії, творчі спілки, товариства з охорони культурної спадщини та ін.

Поряд з поняттям культурного інституту в різних публікаціях часто використовується традиційне поняття установа культури, а в теоретичних культурологічних дослідженнях – культурна форма: клуб як установа культури, бібліотека, музейні культурні форми.

Освітні установи, такі як школи, університети, ми також можемо співвіднести з поняттям культурного інституту. У їх числі і освітні установи, які безпосередньо мають відношення до сфери культури: музичні і художні школи, театральні вузи, консерваторії, інститути культури і мистецтв.

Соціальний інститут культури в широкому сенсі – це історично сформований і функціонує порядок, норма (інституція) здійснення якої-небудь культурної функції, як правило, породжуваної стихійно і не регульованою спеціально за допомогою якоїсь установи, організації. До них ми можемо віднести різні ритуали, культурні норми, філософські школи і художні стилі, салони, гуртки та багато іншого.

Поняття інституту культури охоплює не тільки колектив людей, зайнятих тим чи іншим видом культуротворчої діяльності, але і сам процес створення культурних цінностей і процедури виконання культурних норм (інститут авторства в мистецтві, інститут богослужіння, інститут ініціації, інститут похорону тощо).

Очевидно, що незалежно від вибору аспекти трактування – безпосереднього або розширювального – культурний інститут є найважливішим інструментом колективної діяльності по створенню, збереженню і трансляції культурних продуктів, культурних цінностей і норм.

Знайти підходи до розкриття суті феномену культурного інституту можна, базуючись на системно-функціональному та діяльністному підході до культури, запропонованому М.С. Каганом [9, 240–260].

Культурні інститути є стійкими (і одночасно історично мінливими) утвореннями, нормами, що виникли в результаті людської діяльності. В якості компонентів морфологічної структури людської діяльності М. С. Каган виділив такі: перетворення, спілкування, пізнання і ціннісна свідомість. Виходячи з цієї моделі, ми можемо виділити основні напрямки діяльності культурних інститутів:

- культуротворчі, стимулюють процес виробництва культурних цінностей;
- культурозберігаючі, що організують процес збереження й накопичення культурних цінностей, соціально-культурних норм;
- культуротрансляючі, що регулюють процеси пізнання і просвіти, передачі культурного досвіду;

- культуроорганізуючі, регулюючі та оформляють процеси поширення і споживання культурних цінностей.

Створення типології і класифікації культурних інститутів – складне завдання. Це обумовлено, по-перше, величезною різноманітністю і кількістю самих культурних інститутів і, по-друге, різноманіттям їх функцій.

Один і той же соціальний інститут культури може виконувати кілька функцій. Так, наприклад, музей виконує функцію збереження і трансляції культурної спадщини і є також науковим і освітнім закладом. Разом з тим в розширювальному плані розуміння інституалізації музеїв в сучасній культурі являє собою один з найбільш важливих, складних по своїй суті і багатофункціональних культурних інститутів. Якщо розглядати найважливіші функції музею в культурі, він може бути представлений:

- як комунікативна система (Д.Камерон [11, 28]);
- як "культурна форма" (Т.П. Калугіна [10, 319]);
- специфічне ставлення людини до дійсності, здійснюване за допомогою наділення об'єктів реального світу якістю "музейності" (З. Странський [17, 250], А. Грегорова [5, 31]);
- як науково-дослідна установа і освітня установа (Й. Бенеш [2, 12]);
- як механізм культурної спадщини (М. С. Каган [8, 452], З. О. Бонамі [3, 25], В.Ю. Дукельський [6, 114]);
- як рекреаційна установа (Д. А. Равикович [15, 14], К.Хадсон [18, 9], Ю. Ромедер [16, 4]).

Серед дослідників немає єдиної думки з приводу того, яку з функцій музею слід вважати основним. Деякі, на перше місце висувають суспільне значення музею, його роль у розвитку суспільства. У зв'язку з цим передбачається, що головне завдання музеїв – розвивати і виховувати відвідувачів, і всі інші функції, наприклад, естетична, повинні бути їй підпорядковані. Інші, розглядають музей, в першу чергу, як науково-дослідну устанovu, особливо відзначаючи необхідність проведення музейними працівниками фундаментальних досліджень. Функції збирання, зберігання та популяризації колекцій є вторинними і повинні бути підпорядковані вимогам науково-дослідної роботи, яка зобов'язана використовувати весь потенціал наукового знання, накопичений у цій області, а не обмежуватися наявними колекціями. Так чи інакше, музей – це один з найбільш істотних, багатофункціональних культурних інститутів.

Ряд функцій в рамках діяльності культурного інституту носить опосередкований, прикладний характер, що виходить за межі основної місії. Так, багато музеїв та музеїв-заповідники здійснюють релаксаційні та гедоністичні функції в рамках туристичних програм.

Різні культурні інститути можуть комплексно вирішувати спільну задачу, наприклад, просвітницьку функцію здійснює переважно більшість із них: музеї, бібліотеки, філармонії, університети та багато інших.

Деякі функції забезпечуються одночасно різними інститутами: збереженням культурної спадщини займаються музеї, бібліотеки, товариства охорони пам'яток, міжнародні організації (ЮНЕСКО).

Основні функції культурних інститутів визначають в кінцевому рахунку їх специфіку в загальній системі. Серед цих функцій можна виділити наступні:

- охорона, реставрація, накопичення і збереження, захист культурних цінностей;
  - забезпечення доступу для вивчення фахівцями і для освіти широких мас до пам'яток світової і вітчизняної культурної спадщини: артефактів, що володіють історичною і художньою цінністю, книг, архівних документів, етнографічних та археологічних матеріалів, а також заповідним територіям.
- Такі функції виконують музеї, бібліотеки, архіви, музеї-заповідники, товариства охорони пам'яток та ін.

Виділяється ще ряд функцій соціальних інститутів культури:

- державна та громадська підтримка функціонування та розвитку мистецького життя в країні;
- сприяння створенню, демонстрації та реалізації художніх творів, їх закупівель музеями і приватними колекціонерами;
- проведення конкурсів, фестивалів та спеціалізованих виставок;
- організація професійної художньої освіти, участь в програмах естетичного виховання дітей, розвиток наук та мистецтва, професійної художньої критики і публіцистики;
- видання спеціалізованої, фундаментальної навчальної та періодичної літератури художнього профілю;
- матеріальна допомога художнім колективам і об'єднанням, персональне соціальне забезпечення діячів мистецтва, допомога в оновленні фондів та інструментарію художньої діяльності тощо.

До інститутів, що займаються питаннями розвитку художньої діяльності, належать художні школи і музичні училища, творчі спілки

і об'єднання, конкурси, фестивалі, виставки та галереї, архітектурні, художні та реставраційні майстерні, кіностудії та кінопрокатні установи, театри (драматичні і музичні), концертні структури, цирки, а також – книговидавничі та книготорговельні установи, середні і вищі навчальні заклади мистецького профілю та ін.

Культурні інститути втілюють стійкість культурних форм, але вони існують в історичній динаміці.

Так, наприклад, бібліотека як культурний інститут існувала протягом багатьох століть, змінюючись і перетворюючись зовні і внутрішньо. Її головною функцією було збереження і поширення знань. До цього додавалися різні аспекти буттєвого змісту і відмінності в розумінні сутності бібліотеки в той чи інший період історії і культури суспільства.

Сьогодні існує думка, що традиційна бібліотека зживає себе, що вона частково втратила своє істинне призначення і вже не задовольняє тих вимог, які до неї пред'являє сучасне суспільство, і тому її незабаром витіснить "віртуальна бібліотека". Сучасні дослідники говорять про необхідність осмислення і оцінки змін, що відбуваються з сучасними бібліотеками. Бібліотеки, зберігаючи свій статус сховища інтелектуальних цінностей, стають більш демократичними, оснащуються електронними носіями інформації, зв'язуються у всевітню мережу. Разом з тим вже проглядаються і небезпечні наслідки. Виведення інформації на монітори, вихід в Інтернет радикально перетворюють не тільки бібліотеку, але також пише і читає людини. В сучасних інформаційних системах відмінність між автором і читачем майже зникає. Залишаються той, хто посилає, і той, хто сприймає інформацію.

До того ж у минулому бібліотека була переважно державним інститутом і проводила політику держави в духовному житті суспільства. Бібліотека як культурний інститут встановлювала певні культурні норми і правила, і в цьому сенсі вона була "дисциплінарним простором". Але при цьому вона була своєрідним простором свободи саме тому, що особистий вибір (а також особисті бібліотеки) дозволяв подолати щось заборонене, регламентоване згори.

Культурні інститути можна розділити на державні, громадські та приватні. Взаємодія культурних інститутів і держави – важлива проблема.

Деякі культурні інститути безпосередньо пов'язані з системою державного управління культурним життям і культурною політикою

держави. Сюди відносяться Міністерство культури України, різні державні установи, академії, організації, що видають нагороди, державні премії, почесні звання в сфері культури і мистецтв.

Певну роль в здійсненні державної політики у сфері культури відіграють науково-дослідні та освітні інститути культури і мистецтв.

Культурні інститути беруть участь в міжнародній діяльності держави, наприклад, вносять обов'язкові внески до фонду ЮНЕСКО.

Громадські культурні інститути – це різні творчі спілки: Національна музична спілка України, Національна спілка композиторів України, Національна спілка художників України, Національна спілка письменників України та ін.

Система організації соціокультурного простору – один із засобів збереження гуманістичного вектору розвитку сучасного людства, досягнення збалансованого духовного та морального поступу суспільства, збереження і розвитку його культурної ідентичності. У зв'язку з цим важливого значення набуває розробка поняття механізмів організації соціокультурного простору, їх принципів, суб'єктів, засобів регулювання.

Такі культурні інститути, як музеї, виставкові зали, бібліотеки, театри, концертно-видовищні заклади, творчі спілки є свого роду фундаментом національної культури, соціокультурним ресурсом освіти та розвитку населення. Вони є важливим механізмом формування ціннісних орієнтацій людини, суспільства в цілому, особливо на сучасному етапі культурно-історичного розвитку України.

Література

1. Анікін В. Державна етнополітика та формування громадянського суспільства / В. Анікін // Політичний менеджмент : наук. журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський – 2004 – № 5 (8) – с. 63–70.
2. Бенеш Й. Восприятие в музеях как особое средство общения: Доклад. // Международный Совет музеев. Конференция по воспитат. и просветит. работе музеев 14–21 мая 1968 г. Ленинград-Москва. – М., 1968. – 12 с.
3. Бонами З. А. Музей и проблема трансляции культурно-исторических кодов // Музейное дело и охрана памятников: Обзор информации. – М., 1989. – Вып. 5. – С.24–27.
4. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / Переклад з німецької А. Онишко; редактор М. Прихода. – Львів: Літопис, 2000 – 317 с.

5. Грегорова А. К основным проблемам музееведения // Музеи мира: Сб. науч. тр. – М. Д 991. – С. 27–38.
6. Дукельский В. Ю. Музей и культурно-историческая среда // Музееведение. Проблемы культурной коммуникации в музейной деятельности: Сб. науч. тр. – М., 1989. – С. 107–116.
7. Історія української музики. Кінець ХІХ – початок ХХ ст. Т. 3. / [С. Й. Грица, М. П. Загайкевич, А. П. Калениченко та ін.]. – К.: Наукова думка, 1990. – 424 с.
8. Каган М. С. Музей в системе культуры // Вопросы искусствознания. – 1994. – № 4. – С. 445–460.
9. Каган М. С. Художественная культура как система // Каган М. С. Системный подход и гуманитарное знание. Избранные статьи. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1991. – С. 240–260.
10. Калугина Т. П. Общественное сознание и художественный музей // Музееведение. Музеи мира: Сб. науч. тр. – М., 1991. – С. 304–326.
11. Камерон Д. Музеи современному человеку // Курьер ЮНЕСКО. – 1970. – № 10. – С. 22–32.
12. Карась А. Ф. Філософія громадянського суспільства як інтерпретація свободи і соціальності : Дис. д-ра філос. наук: 09.00.03 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2004. – 454 арк. – Бібліогр.: арк. 436–454.
13. Колодій А. Ф. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу) / А. Ф. Колодій // Електронний незалежний культурологічний часопис «І». – 2001. – № 21 – С. 23–42.
14. Малиновский Б. Научная теория культуры / Пер. И. В. Утехин. – 2-е изд. испр. – М.: ОГИ (Объединенное Гуманитарное Издательство), 2005. – 184
15. Равикович Д. А. Социальные функции и типология музеев // Музееведение. Вопросы теории и методики: Сб. науч. тр. – М. Д 987. – С. 1024.
16. Ромедер Ю. Методы и средства музейной работы: педагогика обслуживания отдельного посетителя в музее // Музееведение и охрана памятников: Научно-реферативный сборник. – М., 1980. – Вып. 2. – С. 1–6.
17. Странский З. Музей, искусство и перспектива развития человечества // Музейное дело: музей-культура-общество: Сб. науч. тр. – М., 1992. – С. 247–258.
18. Хадсон К. Музеи к 1980-м годам. Обзор международных тенденций // Музееведение и охрана памятников: Научно-реферативный сборник. – М., 1980. – Вып. 1. – С. 4–11.

Віталій Карась. Институты культуры в системе гражданского общества. В статье проанализированы роль и место культурных институтов в жизни современного общества. Деятельность культурных институтов является важным качественным показателем состояния развития социокультурного пространства. Динамика и широкий спектр видов деятельности учреждений культуры обуславливает высокий статус регионов в пределах культуuroобразующего процесса.

Ключевые слова: культура, культурные институты, социокультурное пространство, культуротворческие процессы.

Vitaliy Karas. Cultural institutions in civil society. Place and role of cultural institutions in the life of modern society was analyzed in the article. The activities of cultural institutions is an important qualitative indicator of development of socio-cultural space. Dynamics and a wide range of activities of cultural institutions remains a high status of regions within cultural progress.

The research of the system of functioning cultural institutions in the system of civil society is the fact that issues related to the necessity of optimization of activity of cultural institutions in the modern Ukrainian society, remain poorly studied. In the Ukrainian cultural studies there are not enough specialized works, dedicated to the cultural and institutional factors of formation of civil society.

The success of creating a civil society in Ukraine is impossible without spirituality of the society and its high culture. Tolerance, humanity and understanding of the Supreme value of human rights and human life, respect people of other countries, other races and Nations with respect to themselves and to their national identity - the main factors of personality. The lack of the necessary spiritual and cultural basis for the successful development of society appears at the world and at the national and regional levels. One of the main ways of raising the level of spiritual culture of the individual, society is improvement of the education system, the growth of education, along with the spirituality of citizens.

Turning to the study of culture and cultural life of society, it is impossible to ignore the phenomenon of social cultural institutions (cultural institutions). The term "cultural Institute" today, more and more widely includes into scientific circulation. It widely uses in different contexts representatives of social and humanitarian Sciences. As a rule, it is used to denote the various and numerous cultural phenomena. However, in native and foreign researchers of culture there is no uniform interpretation, like at the moment developed a holistic concept that encompasses the essence, structure and functions of the social institution of culture, or cultural Institute.